

Språknytt

Kjempar for dei
samiske språka side 6

Leiar

Ønsket mitt er lov

DET ER ENNÅ litt tidlig å tenke på juleønsker, men Språkrådet gjør det likevel. Det vi har øverst på ønskelista vår i år, er at alle offentlige sektorer skal ta selvstendig ansvar for språk.

I høst blir trolig den nye språkloven vedtatt i Stortinget. Skal loven virke etter formålet, må den etterleves av alle sektorer. Derfor håper jeg på mange fine pakker under Språkrådets juletre i år:

«Oi, her er det en gave fra regjeringen. Alle statsrådene lover å fremme likestilling mellom bokmål og nynorsk og sikre vern og status for de språkene som staten har ansvar for. Akkurat det jeg ønsket meg!»

Språkrådet gir gjerne julegaver tilbake. Kanskje vil det statsorganene tror er snusfornuftige, myke gaver fra Språkrådet, i år vise seg å være de harde, spennende pakkene de selv ønsket seg aller mest? Kurs, råd og veiledning som kan gjøre arbeidet enklere for dem, og som kan skape stolte og trygge språkbrukere.

I dag er det mange språkbrukere i Norge som ikke føler seg trygge. Det bekrefter sametingspresidenten i dette nummeret av Språknytt. Hun sier at samiske språkbrukere ikke kan regne med at de skal kunne bruke språket sitt i møte med det offentlige. Det samme gjelder brukere av norsk tegnspråk og de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romanes og romani.

Med ny språklov får Språkrådet trolig mer ansvar også for de samiske språkene. Hvis jeg kan få ønske meg en julegave fra statsministeren, må det være at hun løfter fram mindretallspråkene våre i nyttårstalen sin. Det er lov å ønske!

Åse Wetås, direktør i Språkrådet

Innhald

3 | 2020

- 3 Språkdagen 2020
- 4 Språkloven
- 5 Språkbrukaren
- 6 Intervjuet

- 10 Så ulv på vei til skolen
- 14 Lovverk for framtida
- 17 Med andre ord
- 18 Forgløym meg ei
- 24 Hvordan språkene ble til

- 29 Namn på språk
- 31 Nyord
- 32 Klipp
- 33 Lesarspørsmål
- 36 Historia bak

Språkrådet

Språkdagen 3. november – på en skjerm nær deg

Programmet
blir lagt ut på
språkradet.no.
Arrangementet
er gratis.

Møt NRK-journalist Fredrik Solvang, språkdirektør Åse Wetås, kultur- og likestillingsminister Abid Raja, sametingspresident Aili Keskitalo og mange andre kloke hoder!

SPRÅKRÅDET INVITERER TIL Språkdagen 2020, som i år byr på innlegg og debatter om tre sentrale temaer: helsespråk, språk og digitalisering og mindretallsspråk i Norge.

- Hvordan kan språkarbeid i helsesektoren komme pasientene til gode?
- Hvordan kan språkteknologi forenkle hverdagen?
- Hvordan kan det offentlige styrke det språklige mangfoldet i Norge?

Følg Språkdagen og få svarene.

Språkdagen varer fra kl. 9 til 12 og finner sted på Det Norske Teatret i Oslo. Debattleder er Fredrik Solvang. Arrangementet blir halvdigitalt – en blanding av forhåndsinnspilte innslag og debatter i sanntid, alt profesjonelt produsert til én sending som folk kan følge digitalt der de er.

Hovedtemaet for Språkdagen 2020 er felles ansvar for språk. Aktualiteten er den nye språkloven, som er til behandling i Stortinget. Den tilhørende stortingsmeldingen om språk understreker sektorenes eget ansvar for å gjennomføre norsk språkpolitikk. Vi ønsker å sette søkelyset på hvilke konsekvenser loven og stortingsmeldingen får for det offentlige Norge.

Norge får sin første helhetlige språklov

Den nye språkloven, hovedtemaet på Språkdagen 2020, er nå til behandling i Stortinget. Her er hovedpunktene.

Hovedmålet for språkpolitikken er å sikre at norsk språk brukes og fungerer godt på alle samfunnsområder. Norsk språk skal være samfunnsbærende og vitalt.

Lovframlegget

Det viktigste formålet med loven er å gi norsk språk lovfesta status og sterkere vern som vårt viktigste uttrykk for kultur, historie og identitet. Loven definerer også statusen til andre språk i Norge. Den skal dessuten erstatte den gjeldende målloven. I lovdelen framheves blant annet dette:

- Det offentlige Norge har ansvar for nynorsk og bokmål, norsk tegnspråk, samiske språk og de nasjonale minoritets-språkene kvensk, romanes og romani.
- Det offentlige skal bruke et klart og brukerretta språk.
- Det offentlige har et særlig ansvar for å fremme nynorsk som det minst brukte av de to norske skriftspråkene.
- Offentlige organ har ansvar for å bruke, utvikle og styrke norsk språk som ledd i en sektorovergripende språkpolitikk.
- Regjeringa vil gå gjennom språkstrategiene til universitetene og høyskolene og vurdere hva som trengs for å sikre norsk fagspråk. Språkpolitikken skal følges opp i den nye universitets- og høyskoleloven som er på trappene.
- Det opprettes en termportal for norsk fagspråk ved Universitetet i Bergen, et nettsted som samler terminologi fra ulike fagområder og gjør den tilgjengelig.
- Bokmål og nynorsk omtales som likestilte skriftspråk, ikke som målformer.

«Språk skaper samhold og fellesskap, språk bærer kulturarven vår, det gir oss identitet og en følelse av å høre til.»

KULTUR- OG LIKESTILLINGSMINISTER ABID RAJA, FRA PRESSEKONFERANSE OM SPRÅKLOVEN

Stortingsmeldinga

Meldingsdelen av lovproposisjonen tar opp sider ved språkpolitikken som det ikke er aktuelt eller relevant å regulere i lov. I meldingsdelen framheves blant annet dette:

- Hver enkelt sektor i staten og hvert departement har ansvar for å følge opp språkpolitikken på sine arbeidsfelt.
- Det pekes på noen områder som er særlig viktige for norsk språk i framtida: språkdimensjonen i IKT-politikken og kultur- og mediepolitikken, god norsk-opplæring og utvikling av norsk fagspråk.
- Regjeringa vil sette ned et offentlig utvalg som skal levere en NOU om tegnspråkfeltet for å få et helhetlig bilde av norsk tegnspråk og av behovene til tegnspråkbrukerne.

Kampen mot de store bokstavene

DET KNYTER SEG OFTE i magen når jeg skal på do på sykehuset. Ikke fordi jeg har problemer med tarmen, men fordi jeg må åpne en dør der det står «Toalett Herrer».

Hvorfor klarer vi ikke å kvitte oss med de store forbokstavene? Etter fem år som kommunikasjonssjef på sykehuset kjemper jeg fortsatt en daglig kamp mot store forbokstaver, og jeg innrømmer at det har blitt en av mine språklige kjepphester.

Det tok noen måneder å få fjernet den store b-en i Akutt- og beredskapsklinikken, selv om Barne- og ungdomsklinikken alltid har blitt skrevet med liten u. I dokumenter skriver vi akuttmottak med stor a og legevakt med stor l, og pasientene har som regel klamydia, kols og koronavirus med stor k.

Eksemplene er mange, og kampen mot de store bokstavene kan virke håpløs. Noen ganger lurer jeg på om det er noe galt med tasturet til den som skriver.

Bruken av store bokstaver er vanligere på engelsk, og det er naturlig at vi blir påvirket. Leger, teknikere, dataingeniører og økonomer bruker mange internasjonale ord, og da er det fort gjort å importere de samme begrepene med de samme store bokstavene. Dette er en forklaring, men ingen unnskyldning. Internasjonal påvirkning krever bare at vi må være mer bevisste når vi skal skrive norsk.

Det gjør det ikke enklere for oss at mobiltelefonen og nettbrettet er utstyrt med en stavekontroll som forvirrer mer enn den forbedrer. Stoler du blindt på produktene til Apple, blir det mange store forbokstaver.

Men den utstrakte bruken av store forbokstaver henger også sammen med status. For noen virker nok titler med store bokstaver finere enn titler med små. En Administrerende Direktør har kanskje større tyngde enn en administrerende direktør? Og en Overlege i Pediatri er muligens en bedre barnelege enn en overlege i pediatri?

Vi liker å bruke egennavn på utvalg og prosjekter, men vi trenger ikke å gjøre det hele tiden. Det går fint an å fortelle om et møte i brukerutvalget uten å bruke stor b, og utviklingsprosjektet blir ikke mer framtidrettet om vi skriver det med stor u.

Hovedregelen i norsk er at vi bruker små forbokstaver, og vi skal ha en begrunnelse for å bruke store. Vi må derfor passe oss slik at det ikke blir motsatt – at vi må argumentere for å bruke små bokstaver.

Hvis vi unngår mange av de store forbokstavene, vil setningene flyte bedre. De blir enklere å lese og lettere å forstå. Det er vel meningen når vi kommuniserer?

«Alle som bruker et
minoritetsspråk, reflekterer
mer over språket.»

Et savn etter språk

Sametingspresident Aili Keskitalo vokste opp med norsk som førstespråk, men kjente et savn etter forfedrenes språk. Som voksen bestemte hun seg for at samisk skulle være heimespråket.

AV SIGRID SØRUMGÅRD BOTHEIM

– **JEG VOKSTE OPP SOM MAJORITETSSPRÅKLIG.** Foreldrene mine valgte å lære meg norsk, for på den tida ble det sett på som riktig. Men jeg levde med et savn etter det som var språket til foreldrene mine. Samisk var en del av kulturen min og det som lå mitt hjerte nær.

Da Keskitalo ble født i 1968, var det ikke vanlig at samiske foreldre lærte morsmålet videre til barna. Da søstera hennes ble født elleve år seinere, hadde situasjonen endra seg.

– På slutten av 70-tallet var det mye større bevissthet om samiske rettigheter, og språkpedagogikken endra seg. Foreldrene mine prata samisk til søstera mi, så jeg lærte samisk parallelt med henne. ►

Aili Keskitalo kommer på Språkdagen 2020

Vil du høre mer om samisk og minoritetsspråk i Norge, kan du følge Språkdagen 3. november fra din egen skjerm. Fullt program kommer på språkrådet.no.

Aili Keskitalo innleder debatten om hvordan det offentlige kan styrke det språklige mangfoldet i Norge. Det blir også debatter om helsespråk og om språk og digitalisering. Hovedtemaet for dagen er felles ansvar for språk, der konsekvensene av den nye språkloven blir undersøkt nærmere.

Morsrollen tvang fram et valg

I 1994, da Keskitalo fikk sitt første barn, ble hun sittende og hviske til den nyfødte babyen på barselavdelinga på Hammerfest sjukehus. Der og da gjorde hun et avgjørende valg.

– Jeg bestemte meg for at jeg skulle snakke samisk til barna mine. På dette tidspunktet forstod jeg nordsamisk veldig godt, men jeg snakka det ikke så godt sjøl. Jeg var en passiv språkbruker. De første dagene greide jeg bare å hviske til dattera mi, for jeg var ikke vant til å høre meg sjøl snakke samisk. Språket henger jo tett sammen med hvem du er. Dessuten følte jeg meg nesten på «fiendtlig» grunn; i ungdommen min var ikke Hammerfest spesielt vennligsinna mot det samiske. Så det var en stor og skremmende beslutning jeg tok.

Hvordan er det å bruke andrespråket ditt til barna?

– Rådet fra barselomsorgen var at man skulle bruke førstespråket til barna sine, for da overfører man seg sjøl til barnet. Og det er jo en fin tanke, men jeg kunne ikke følge denne teorien. For minoritetsspråklige i en revitaliseringsprosess fungerer det dårlig. Nå har det blitt sånn at jeg synes det er vanskelig å snakke norsk med ungene. Jeg har aldri angra på valget jeg gjorde, og jeg håper at barna synes det var et riktig valg.

Minoritetsspråkbrukere blir mer språkbevisste

Keskitalos språklige bakgrunn har gitt henne erfaringer som hun bruker både politisk og personlig. Minoritetsspråkbrukere kan aldri

forvente å møte språket sitt i det offentlige, sier hun.

– Du kan ikke ta noe for gitt, og du kan ikke forvente offentlige tjenester på ditt eget språk. Du kan ikke forvente at skoleverket eller barnehagen støtter det språket som barna dine snakker. Du kan ikke forvente at det finnes et medie- eller kulturtilbud som bidrar til å styrke språkkrikdommen. Slikt svekker tilliten til det offentlige.

Keskitalo forteller om sin egen mor, som bor på sjukeheim nå. Dersom hun må på sjukehus, er det ikke sikkert at hun kan kommunisere med pleiepersonellet på sitt eget språk.

– Det er så mye i hverdagen man ikke kan ta som en selvfølge, og det er nedslående. Samtidig styrker det den språklige bevisstheten. Jeg tror at alle som bruker et minoritetsspråk, reflekterer mer over språkbruk, rettigheter, verdien av språk og flerspråklighet. Det å bevare og styrke et språk krever både politisk støtte og aktive, personlige valg.

Sametingspresidenten sier at hun føler seg i slekt med andre minoritetsspråkbrukere, og hun tror at hennes egen bakgrunn gjør det lettere for henne å leve seg inn i situasjonen til språkbrukere både i Norge og andre steder i verden.

– Det kan være slitsomt alltid å bli tvunget til å gjøre aktive språkvalg. Men det er også positivt. Du føler deg sterkere, og det påvirker kreativiteten. De fleste samiskspråklige barnehagene er starta etter initiativ fra foreldre. Det er tøft, og det vitner om en evne til å ta tak.

Samiske språk

Samene er ett folk, men snakker ni forskjellige språk. I Norge snakkes nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Nordsamisk er desidert størst og utbredt over hele Finnmark og Troms. Lulesamisk snakkes i Tysfjord-området, mens sørsamisk brukes i Trøndelag og omegn.

Sametinget (nordsamisk Sámediggi, lulesamisk Sámedigge, sørsamisk Saemiedigkie) er et folkevalgt organ som arbeider med saker som berører den samiske folkegruppa, blant annet de samiske språkene.

Ansvar for de samiske språkene

Sametingspresidenten har utdannet seg i offentlig administrasjon på Copenhagen Business School. Hun har vært førstekonsulent ved Samisk høgskole, næringskonsulent i Kautokeino kommune og kabinansatt i SAS.

Keskitalo har også vært leder for Norske Samers Riksforbund (NSR) i to perioder, og i 2005 ble hun den første kvinnelige same-tingspresidenten. Hun er nå inne i sin tredje periode som president for Sametinget. I sommer meldte hun at hun ikke stiller til gjenvalg. På Sametinget arbeider hun blant annet med å forvalte samiske språk.

– Sametinget har et stort ansvar for utviklinga av de samiske språkene. Det er vi som kan samisk best, og det er vi som er best egna til å ta beslutninger om samiske språk. Men vi deler også ansvaret med andre myndigheter.

I Grunnlovens paragraf 108 står det at statens myndigheter skal «legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv». Paragrafen illustrerer godt hvordan ansvaret er fordelt. Det er samenes ansvar å bruke og utvikle språket, men staten har ansvar for at det skal være mulig, sier Keskitalo.

– Statens ansvar er å sørge for språklige rettigheter, lovverk og økonomiske og faglige ressurser. Det er viktig at ansvaret ikke blir for fragmentert.

Tettere samarbeid med ny språklov

I dag har Språkrådet ansvar for norsk tegnspråk og de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes. Samene som folkegruppe er anerkjent som urfolk og dermed ikke definert som en nasjonal minoritet. Språkrådet har hittil ikke hatt ansvar for de samiske språkene.

Men i den nye språkloven er det foreslått at Språkrådet skal ha en plikt til å veilede det offentlige i spørsmål som gjelder samiske språk. Dermed vil det bli et tettere samarbeid

mellom Språkrådet og Sametinget, noe presidenten ønsker velkommen.

– Det ser jeg veldig positivt på. Jeg er opptatt av at det samiske skal bli inkludert i samfunnet, og at det offentlige skal ta ansvar for urfolksspråkene.

Med den nye språkloven får språkbrukerne i Norge sterkere rettigheter. Hva tror du skal til for at retten til å møte eget språk blir oppfylt i praksis?

– Rettighetene må bli bedre implementert i samfunnet. I fjor kom Riksrevisjonen med en rapport som viste at retten til opplæring på samisk ikke blir oppfylt godt nok. Barn har rett til å lære samisk uansett hvor i landet de bor. Men det er nok mange som ikke kjenner til denne rettigheten, eller som bor på et sted uten opplærings tilbud.

For Keskitalo er utdanningssystemet det viktigste verktøyet for å styrke de samiske språkene. Siden utdanningssystemet ble brukt aktivt i fornorskingsperioden, mener hun at man må bruke det samme systemet til å veie opp for uretten som ble begått.

– Mora mi gikk fem år på skolen før hun skjønnte hva som foregikk. Elevene fikk ikke lov til å snakke samisk på skolen. I dag er nettopp skolene og barnehagene de viktigste språkarenaene for å revitalisere språket.

Keskitalo etterlyser også et bedre samisk medie- og kulturtilbud for barn. Men det finnes lyspunkter. For eksempel kom akkurat nyheten om at den aller første samiskspråklige barnefilmen skal ha premiere på filmfestivalen i Tromsø i 2023. Og i fjor kom den populære barnefilmen Frost 2 med nordsamisk tale.

– Det var stort for mange barn som aldri har opplevd en langfilm på samisk. I tillegg gikk premieren samtidig som versjonen med norsk tale. Samiske barn har aldri opplevd noe sånt. Tidligere har det i beste fall kommet en samisk versjon tre–fire år etter den norske. Jeg tror man må tilhøre en språklig minoritet for å forstå hvor stor seier dette var. ●

Så ulv på vei til skolen

Var ulven på vei til skolen? Eller var det de som så den, som var det? Strukturelle tvetydigheter kan vekke munterhet, men også irritasjon.

AV MARIT JULIEN

ANGREP FIRE POLITIMENN MED ØKS. Hvordan var det egentlig med denne øksa? *Vi har votter for barn i ulike prisklasser.* Fins det barn i ulike prisklasser? Noen vil mene at slike formuleringer er helt feil, mens andre nøyer seg med å karakterisere dem som dårlig språk.

I mange tilfeller kunne en sikkert uttrykt seg annerledes, for det meste kan sies på flere måter. Men kritikerne skal huske på at det ofte handler om overskrifter, og at det kanskje ikke er plass til *Ungene så en ulv da de var på vei til skolen.*

Kritikerne bør dessuten være klar over at de fleste språklige uttrykk er flertydige. Dette er en konsekvens av en grunnleggende egenskap ved språket. Menneskelig språk fungerer jo slik at vi bare kan uttale én språklyd om gangen. Vi setter språklydene sammen til ord, men vi kan også bare uttale ett ord om gangen. Det endimensjonale i det språklige uttrykket – én lyd og ett ord om gangen – kan få oss til å tro at setninger bare består av ord på rad. Men som regel er det slik at enkelte ord hører nærmere sammen enn andre, og dette har mye å si for hvordan vi tolker setningen.

Jeg skal prøve å vise dette ved hjelp av et par eksempler. Se først på eksempel (1):

(1) Toåringen min spiser yoghurt med havregryn.

Denne setningen består av tre setningsledd: subjektet *toåringen min*, verbet *spiser* og objektet *yoghurt med havregryn*. Preposisjonsfrasen *med havregryn* hører altså sammen med *yoghurt*, som er hovedordet i objektet.

Men se nå på eksempel (2):

(2) Toåringen min spiser yoghurt med skje.

Her er ikke *med skje* en del av objektet. I stedet er *med skje* et eget setningsledd, nærmere bestemt et såkalt instrumentadverbial, altså et ledd som uttrykker hva som blir brukt som instrument eller hjelpemiddel.

Syntaktisk analyse

Når vi hører og forstår setninger som (1) og (2), gjør vi, mer eller mindre ubevisst, en syntaktisk analyse. Alle som kan norsk,

forstår at *yoghurt med havregryn* hører sammen i (1), og at *yoghurt med skje* ikke hører sammen på den samme måten i (2). Vi innser, sjøl om vi kanskje ikke kan uttrykke

det med ord, at setningene ikke er bygd opp på samme måte – de har ikke samme syntaktiske struktur. De to strukturene kan illustreres slik:

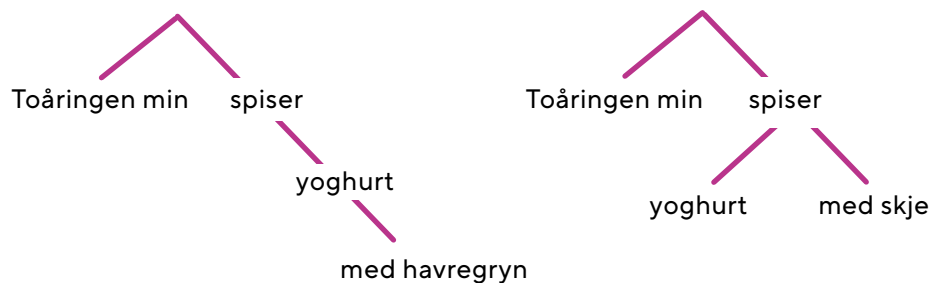

Foto: nemster / iStockphoto

Disse forenkla framstillingene er ment å vise at setningene ikke bare består av ord som er ordna på rad etter hverandre. Setningene har også en indre struktur, der noen deler hører nærmere sammen enn andre.

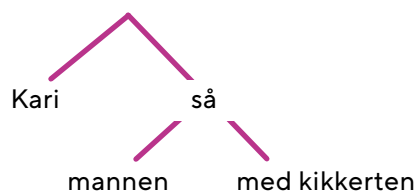
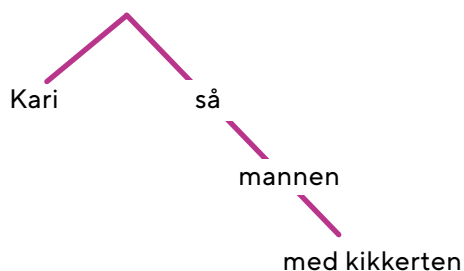
Men så kommer et viktig poeng: Det er ikke noe i disse setningene som eksplisitt signaliserer hvordan de er oppbygd. Strukturen i hver av dem må vi som mottakere finne ut av sjøl. Det går som regel helt fint om vi støtter oss på den sammenhengen setningen forekommer i, og på den kunnskapen vi har om verda utafor språket. Vi veit at havregryn er noe som kan spises sammen med yoghurt, mens skjeer ikke er det. Derimot er det vanlig å bruke skje som hjelpemiddel når en spiser yoghurt. Dermed er det ikke så vanskelig å komme fram til at *yoghurt med havregryn* er ett ledd i (1), mens i (2) er *yoghurt* og *med skje* to ledd. Faktisk er det så lett at vi kanskje ikke engang innser

at vi gjør en slik analyse – men analysen er likevel nødvendig om vi skal kunne forstå setningene. Vi behøver derimot ikke kjene til den grammatiske terminologien som brukes til å beskrive strukturene.

Det kan imidlertid også finnes setninger som har to like rimelige tolkninger om vi møter dem uten kontekst. Her er et eksempel:

(3) Kari så mannen med kikkerten.

Her er det nokså klart at *Kari* er subjektet, mens *så* er verbet. Men hva med *mannen med kikkerten*? Dette kan være ett ledd, og da må det være objektet. Tolkninga blir da at det Kari så, var mannen med kikkerten. En annen mulighet er at *mannen* er objekt, mens *med kikkerten* er et eget setningsledd, og da blir tolkninga at Kari så mannen ved hjelp av kikkert. Tolkningene svarer til hver sin syntaktiske struktur og kan illustreres slik:

Forhåpentligvis vil det framgå av sammenhengen om det var Kari eller mannen som hadde kikkerten, men ser vi bare på denne ene setningen, er det ingenting som viser hvilken tolkning som er ment. Æn og samme sekvens av ord kan altså svare til

to eller flere syntaktiske strukturer. Faktisk kan vi si at sekvensen av ord vi ser i (3), kan representere to ulike setninger som inneholder de samme orda i den samme rekkefølgen, men som er bygd opp forskjellig. Ordsekvensen slik den står, er altså tveetydig.

Slik tvetydighet som skyldes at ei og samme rekke av ord kan tillegges to ulike syntaktiske strukturer og dermed tolkes på to måter, kalles *strukturell tvetydighet*.

Tvetydig struktur

Eksempla jeg nevnte i innledninga til denne teksten, er også strukturelt tvetydige. I *Så ulv på vei til skolen* kan objektet være *ulv på vei til skolen*, og da betyr det at ulven var på vei til skolen. En annen mulighet er at *ulv* er objektet, mens *på vei til skolen* er et adverbial som sier noe om hvor den eller de som så ulven, befant seg da de gjorde observasjonen.

På samme måte kan *Angrep fire politimenn med øks* inneholde objektet *fire politimenn med øks*, noe som innebærer at det var politimennene som hadde økser med seg. Alternativet er at *med øks* er et eget setningsledd, et instrumentadverbial, og da blir tolkninga at øksa ble brukt som våpen i angrepet på politimennene.

Det siste eksempelet, *Vi har votter for barn i ulike prisklasser*, er tvetydig sjøl om vi går ut fra at *votter for barn i ulike prisklasser* er objektet. Hovedordet i dette objektet er substantivet *votter*. Dette hovedordet knytter til seg noe mer, men spørsmålet er hvordan dette tillegget er bygd opp. En mulighet er at *votter* knytter til seg først *for barn* og deretter *i ulike prisklasser*. Tolkninga blir da at vottene er for barn og fins i ulike prisklasser. En annen mulighet er at *i ulike prisklasser* hører nærmest sammen med *barn*, ikke med *votter*, og da blir tolkninga at barn i ulike prisklasser kan få seg votter i denne butikken. Legg også merke til at det blir like tvetydig om de to etterstilte bestemmelsene bytter plass: *Vi har votter i ulike prisklasser for barn*. Da kan en, om en er vrangvillig nok, forstå det slik at prisklassene er for barn.

I alle disse eksempla er det vår kunnskap om hva som er rimelig, som hjelper

oss å finne den tolkninga som er ment. Veit vi at ulver vanligvis ikke går på skolen, at norsk politi vanligvis ikke bærer øks, og at barn vanligvis ikke er salgsvare, da klarer vi å se bort fra de urimelige tolkningene og komme fram til den tolkninga som er ment. Det språklige uttrykket i seg sjøl gir oss ikke svaret. Det er ikke noe der som signaliserer hvor ledda slutter, eller hva som hører nærmest sammen.

Det skulle nå begynne å bli klart at strukturell tvetydighet er nokså vanlig. Faktisk er det mye mer av det enn vi kanskje er klar over. Det ser vi om vi lar et dataprogram analysere setninger. Det fins nemlig programmer som gjør automatisk analyse av språk, og de finner alle strukturer som er mulige ut fra grammatikken. Det er ofte svært mange. Men når vi mennesker tolker språk, støtter vi oss altså på det vi har av kunnskap om slikt som ligger utafor sjølve språket, og det gjør at vi umiddelbart sorterer bort helt urimelige tolkninger. Uten denne sorteringa ville språklig kommunikasjon være nokså vanskelig, for det ville ta tid å gå gjennom ei rekke mulige tolkninger før vi finner ut hva som menes med en forholdsvis enkel setning.

Noen ganger ser vi likevel flere tolkningsmuligheter. Det kan hende at den ene mulige tolkninga er morsom, men det hender også at folk blir irriterte og mener de har funnet en språkfeil. Da er de kanskje ikke klar over hvor vanlig, for ikke å si uunngåelig, strukturell tvetydighet faktisk er. Språket er fullt av strukturelle tvetydigheter. Det er helt urimelig å stille opp et krav om at språket skal være fritt for tvetydighet, for det kan det aldri bli. Det interessante er at språket likevel fungerer så bra i kommunikasjon som det faktisk gjør.

Marit Julien er professor i nordisk språkvitenskap ved Lunds universitet.

Omgrepet *sambuar* er definert på minst 19 ulike måtar i ulike forskrifter og lover. Kva for ein definisjon gjeld når ein skriv sambuarkontrakt? Foto: Dragen Zigic / iStockphoto

Lovverk for framtida

– Godt terminologiarbeid er avgjerande for eit digitaliseringvenleg lovverk, seier Marit Holm Torseth i Brønnøysundregistra.

AV OLE VÅGE

EIT DIGITALISERINGSVENLEG LOVVERK skal gjere kvardagen enklare for oss. I dag må mange fylle ut dei same opplysingane om att og om att i skjema vi sender inn til offentleg sektor. Det er tungvint og unødvendig sidan ulike etatar i offentleg sektor ofte sit på desse opplysingane frå før.

– Dersom ein etat skal hente inn opplysingar frå ein annan etat, må begge vere sikre på at opplysingane tyder det same, forklarer Marit Holm Torseth, seniorrådgjevar i Brønnøysundregistra.

– Det er eit problem at viktige omgrep er definert ulikt i ulike lover og forskrifter.

Til dømes er omgrepet *sambuar* definert på minst 19 ulike måtar i ulike forskrifter og lover, avhengig av bustad, born, sambuartid og andre forhold.

– Det er òg eit problem at mange omgrep i lovverk ikkje er definerte i det heile. Då blir det vanskeleg for den eine etaten å vite i kva tyding omgrepa er brukte i den andre etaten, seier Torseth.

Be om opplysingar berre éin gong

Det er eit politisk mål at etatar skal be om opplysingar frå innbyggjarar og bedrifter berre éin gong. Etter det skal etatane hente

«Fagfolk som utarbeider lover og forskrifter, må lage gode og presise definisjonar av viktige omgrep.»

MARIT HOLM TORSETH, BRØNNØYSUNDREGISTERA

opplysingane frå kvarandre ved at IT-systema utvekslar dei automatisk. Ei slik utveksling vil lette kvardagen for brukarane og gje store vinstar for heile samfunnet.

Dersom offentleg sektor skal nå dette målet, må etatane først arbeide systematisk med terminologi på sine eigne forvaltningsområde gjennom det lovverket dei forvaltar. Gjer dei ikkje det, kan digitaliseringa av offentleg sektor bli forseinka.

– Fagfolk som utarbeider lover og forskrifter, må lage gode og presise definisjonar av viktige omgrep. Då må dei ha kompetanse i terminologiske prinsipp og metodar heilt frå starten av. Dessutan må terminologien bli gjord tilgjengeleg i ein felles katalog der alle kan søkje og finne ut kva omgrepa tyder, seier Torseth.

Torseth peiker her på Felles omgrepskatalog, som blei utvikla av Brønnøysundregistera, og som no blir forvalta av Digitaliseringsdirektoratet. I denne katalogen kan etatar og organisasjonar registrere termene og definisjonane sine og gjere dei søkbare for alle.

Heilskapleg og konsekvent terminologi

Det å definere omgrep og gjere dei tilgjengelege for alle er likevel berre det første steget mot eit mål om ein meir heilskapleg og konsekvent terminologi.

– Lover og forskrifter kjem til ulike tider og i ulike samanhengar. Det er vanskeleg for alle som lagar lover og forskrifter, å ha oversikt over terminologien på tvers av regelverket. Det blir for stort og innfløkt. Difor kan det same omgrepet få fleire ulike tydingar, forklarar Torseth.

– Nokre gongar er det naudsynt med ulike definisjonar for det same omgrepet fordi bruksområda for lovverka er ulike,

men andre gongar blir det utilsikta skilnader som skapar rot og forvirring. Vi har no byrja arbeidet med å harmonisere omgrep der det er mogleg. Der det ikkje er mogleg, ønskjer vi å gjere skilnadene tydelegare for å unngå mistydingar.

Torseth nemner Regelverkshjelpen, ein prototype av eit verktøy som blei utvikla av Lovdata, Justisdepartementet og Universitetet i Oslo. Verktøyet skal etter kvart kunne gje støtte til å analysere omgrep på tvers av lovverket.

Eit digitaliseringsvenleg lovverk kan gje fordelar på fleire bruksområde. På lengre sikt kan systematisk arbeid med terminologi i lovverket bidra til automatisert saksomhandsaming i offentleg sektor. Somme typar tenester for somme brukargrupper kan bli heilautomatiserte dersom lover og forskrifter legg til rette for det, mellom anna gjennom presise omgrep som gjev eintydige opplysingar.

– Digitalisering handlar først og fremst om å gjere forenklingar i lovverket slik at IT-systema kan nyttast der det er føremåls-tenleg.

Språkrådet på banen

– Språk spelar ei viktig rolle i digitalisering. Kommunikasjon mellom menneske og maskin og mellom maskiner krev langt meir presis og klar språkbruk enn kommunikasjon mellom menneske. Det er ikkje rom for skjøn og vurderingar på same måte som i den mellommenneskelege kommunikasjonen, seier Åse Wetås, direktør i Språkrådet.

Språkrådet er nasjonalt samordningsorgan for terminologi og samarbeider med fleire etatar for at terminologi skal bli utvikla og gjort tilgjengeleg for så mange som mogleg.

«Det er eit stort behov for kompetanse i terminologi, ikkje minst i samband med digitalisering.»

ÅSE WETÅS, SPRÅKRÅDET

– Vi veit at det er eit stort behov for kompetanse i terminologi, ikkje minst i samband med digitalisering. Difor har vi utvikla eit e-læringskurs som gjev ei innføring i terminologisk teori og metode (sjå faktaramme). Ei viktig målgruppe for kurset er alle som skal arbeide med terminologi og digitalisering i statlege verksemder.

Wetås meiner at det er svært viktig at alle departement og underliggjande verksemder ser til at dei som arbeider med lover og forskrifter på forvaltningsområde som skal digitaliserast, har den kompetansen som trengst for å sikre god nok kvalitet på terminologien.

Språkrådet, Digitaliseringsdirektoratet, Brønnøysundregistra og andre har laga eit sett med standardar som er ei oppskrift for å etablere felles omgrep og definisjonar på tvers av etatar og lovverk. Standardane viser òg korleis etatane kan tydeleggjere skilnader mellom omgrep der det ikkje er mogleg å sameine terminologien (sjå faktaramme).

Systematisk terminologiarbeid på både

bokmål og nynorsk kan resultere i ordlister på ulike forvaltningsområde. Etatane er såleis med på å ta sektoransvaret sitt for språk, slik den nye språklova legg opp til.

– Vi ser at terminologien som blir utvikla i samband med digitaliseringa av lovverket, på denne måten kan gje ein tilleggsvinst som ein kanskje ikkje såg for seg i byrjinga av arbeidet, seier Wetås.

Det er viktig å hugse på at nye språkteknologiske løysingar som automatisk omsetjing og snakkerobotar må matast med terminologiske ordlister dersom dei skal kunne nyttast på spesifikke fagområde.

– Eit digitaliseringsvenleg lovverk er noko langt meir enn å gjere lover og forskrifter tilgjengelege i elektronisk format, seier Marit Holm Torseth. – Det inneber ei gjennomgripande endring av måten vi arbeider på i offentleg forvaltning. Då må språket i lovverket vere på plass.

Ole Våge er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Terminologisk hjelp for eit digitaliseringsvenleg lovverk

Kurs og læremiddel

Begrip begrepe! – et innføringskurs i terminologi- og begrepsarbeid (læringsplattformen.difi.no)

Innføringsheftet *Termlosen* (sprakradet.no)

Standardar

Forvaltningsstandard for begrepsbeskrivelser (digdir.no)

Forvaltningsstandard for begrepsharmonisering og begrepskoordinering (digdir.no)

Teknisk løysing

Felles omgrepskatalog (del av Felles datakatalog) (data.norge.no)

I denne spalta tek vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Aksent eller ei

Vi importerer ikke bare ord fra andre språk, men også diakritiske tegn. De vanligste er de tre aksentene, som nesten alltid er valgfrie i norsk.

Akutt aksent

Akutt aksent, også kalt *høyreaksent*, *akutt-tegn* og *accent aigu*, er det vanligste aksent-tegnet i norsk. Vi bruker det i visse fremmedord som ender på en trykksterk e, for å markere hovedtrykk:

allé, diaré, entré, idé, kupé, trofé

Tegnet er ikke obligatorisk i disse ordene. Det er særlig vanlig å sløyfe aksenten i bøyingsformene av ordet:

en allé – alleen – alleer – alleene

Akutt aksent er obligatorisk i visse utenlandske personnavn og geografiske navn for å markere hovedtrykk:

André, Linné, Bogotá, Andalucía

Vi kan bruke akutt aksent for å skille den ubestemte artikkelen *en* fra tallordet *én* og for å markere trykk på pronomenet *det*:

I Norge bruker vi én plugg i apparatet.
Jeg trodde ikke at du skulle klare det,
men dét gjorde du.

Grav aksent

Grav aksent, også kalt *venstreaksent*, *gravis-tegn* og *accent grave*, er obligatorisk ved visse utenlandske navn:

Niccolò, Gavà, Genève, Liège

Det vanligste ordet med grav aksent er den franske preposisjonen *à* i visse uttrykk. Aksenten er valgfri:

à jour (men: ajourføre), à la carte, vis-à-vis

Cirkumfleks

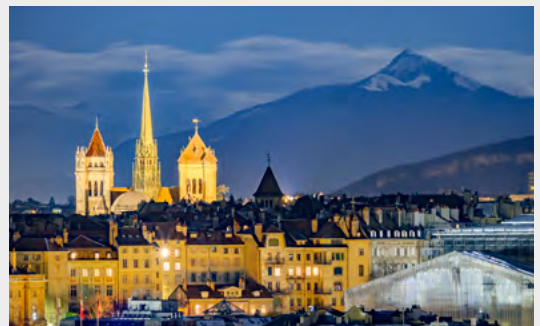
Cirkumfleks, også kalt *møne* og *accent circonflexe*, er også obligatorisk ved visse utenlandske navn:

Pâmela, Bârlad, Côte d'Azur, Rhône

Aksenten er valgfri i fremmede ord og vendinger:

tête-à-tête, entrecôte, crème fraîche

Les mer om særnorske aksenter og andre diakritiske tegn på [Språkrådets nettsider](#).

Genève er et av få ord med grav aksent i norsk.
Foto: Boxun Liu / iStockphoto

Forgløyms meg ei

Seier du *en flaske* eller *ei flaske*? Svaret på det spørsmålet kan kanskje avsløre alderen din. Forskarar har nemleg funne ut at hokjønnsartikkelen er i ferd med å forsvinne hjå den yngre generasjonen.

AV SIGRID SØRUMGÅRD BOTHEIM

Ei ordklasse, ein artikkel, eit språk. I norsk har vi tre grammatiske kjønn, men noko er i ferd med å endre seg. Forskarar har sett at barn i Trondheim og Tromsø brukar hokjønnsartikkelen *ei* i langt mindre grad enn foreldra og besteforeldra sine. Samtidig held dei på a-endinga i bestemt form og seier *en jente – jenta*.

Kvifor skjer denne endringa? Kvifor endrar språket seg i det heile? Og gjer det eigentleg noko? Bli med på jakta på hokjønnen!

«*En flaske* har kanskje ein dåm av dyre møblar, fulle bokhyller og danning.»

STIAN HÅRSTAD

NAMN:

GURO BUSTERUD

YRKE:

FYRSTEAMAUENSIS I

NORDISK SPRÅKVITSKAP

VED UNIVERSITETET I OSLO

KJEM FRÅ: HAMAR

BUR I: BÆRUM; HAR

BUDD LENGE I TRONDHEIM

EN ELLER EI FLASKE:

EG BRUKAR EI SALIG BLANDING.

OG EG SEIER BÅDE *FLASKA* OG *FLASKEN*.

Foto: Hans Kristian Thorbjørnsen

Språkforskaren

GURO BUSTERUD ER EI av dei som har forska på grammatisk kjønn. Ho meiner det er to grunnar til språkendinga i trondheimsdialekta og tromsødialekta.

– Vi har lenge sett at hokjønn har vore lite brukt i osloområdet, men vi har trudd at systemet med tre kjønn har vore ganske stabilt i resten av landet. Ein av grunnane til at dialektene i andre byar i Noreg er i ferd med å endre seg, kan vere påverking frå språket i Oslo. Ein annan grunn er at det er lov å bruke hankjønnformer av hokjønnord i bokmål. Når det eksisterer to parallelle former, kan det vere vanskelegare for barn å få grep om systemet. Når hokjønnord i tillegg er mindre frekvente enn hankjønnord, er det ikkje så unaturleg at hankjønnformene «vinn».

Når ein seier en jente i ubestemt form og jenta i bestemt form, kan ein seia at det er eit hokjønnord med hankjønnartikkel?

– Det kjem an på korleis ein definerer grammatisk kjønn. Charles F. Hockett skreiv

i 1958 at «genus er markert ved frittstående kongruenselement». Det vil seia at det er den frittstående artikkelen *ein* som markerer kjønn, medan a-endinga i bestemt form heng «fast» i ordet og er uttrykk for ordets bøyingsklasse. Når vi følger denne definisjonen, kan vi seia at hokjønn fell bort når ein seier *en jente*.

Kjønn som klassifikasjonssystem

Busterud fortel at det ikkje finst eit klart system for korleis eit ord får det eine eller andre kjønn i norsk. Det er eit visst biologisk system, der ord som *jente*, *tante* og *heks* blir hokjønn. Men dei fleste hokjønnorda, som *flaske*, *geit* og *bok*, viser ikkje til biologisk kjønn. Dei fleste lånorda hamnar i den største kategorien, altså hankjønn. Elles er det ikkje nokon klar grunn til at for eksempel *ei bok* er hokjønn, mens *eit barn* er inkjekjønn. Så kva fortel eigentleg grammatisk kjønn oss?

– Det er vanskeleg å sjå eit konkret behov for kjønn i språket. Til dømes greier det engelske språket seg utmerkt utan grammatisk kjønn. Samtidig kan vi sjå på kjønn som eit klassifikasjonssystem. Vi menneske treng å plassere ord og fenomen i grupper. Slik sett er det eit behov for kjønn, fordi det er ein måte å laga kategoriar på, seier Busterud.

Er denne endringa noko som uroar deg?

– Nei, eg er ikkje uroleg! Eg synest det er veldig spennande å forske på grammatikk fordi eg er interessert i dei systema vi har inne i hjernane våre. Vi veit at nordmenn har brukt tre kjønn sidan norrøn tid. Det har vore stabilt så lenge, og plutsleg endrar det seg. Da skjer det òg ei endring i det mentale regelsettet vårt. Det er interessant å sjå både kvifor og korleis desse endringane utviklar seg. Eg er oppteken av dette fordi eg er fagleg nyfiken. Vi forskarar ser ikkje på endringar som forbetring eller forverring – men nettopp som endringar.

Nokre språkendingar kjem og går utan at det blir lagt merke til, men Busterud merkar at mange har sterke kjensler knytt til grammatisk kjønn. Ho trur det heng saman med at språket er eit tydeleg uttrykk for identitet. Endringar som skjer før levetida vår, blir gjerne sett på som endringar til det betre, medan endringar som skjer i løpet av levetida vår, blir sett på som eit teikn på forfall.

– Dette med grammatisk kjønn ser det ut til at nokre er villige til å gå i demonstrasjonstog for! Kjensla av språkleg forfall er svært sterk hjå mange.

NAMN:

STIAN HÅRSTAD

YRKE:

PROFESSOR

I NORDISK

SPRÅKVITSKAP

VED NTNU

KJEM FRÅ RENNEBU

BUR I TRONDHEIM

EN ELLER EI FLASKE: EI FLASK

Foto: NTNU

Sosiolingvisten

DEI SISTE TUSEN ÅRA har det norske språket endra seg så mykje at vi ikkje ville forstått kva forfedrane våre sa. Når nokre nå seier *en jente* i staden for *ei jente*, er det berre ei lita forandring i ei lang rekke av språkendingar. Men kvifor endrar språket seg heile tida, dersom dei fleste synest at språkendingar gjer vondt? Dette er litt av

eit mysterium, svarar professor Stian Hårstad, som mellom anna har språkutvikling som fagområde.

– Språket *må* ikkje endre seg. Samtidig er det ei feilslutning å tenkje på språk som noko stabilt. Vi bør heller sjå på det som ein flytande masse. Språket endrar seg akkurat slik mange andre samfunnsstrukturar endrar seg. Men vi må vera glade for at endringane går såpass sakte at oldeforeldre kan forstå oldebarna sine.

Det er ingen tvil om at språk engasjerer nordmenn. Nokre organiserer seg i grupper mot særskrivingsfeil, andre skriv innlegg i lokalavisa. Men det er visstnok ikkje typisk norsk å vera interessert i språk. Å klaga over språkleg forfall er eit nokså allment fenomen, ifølgje Hårstad.

– Det er vanleg å meine at alt var «meget bedre» før. Britiske forskarar kallar dette for klagetradisjonen. Det er ein menneskeleg reaksjon. Vi har behov for stabile strukturar, og det må finnast ein viss konservatisme i språket, elles blir ikkje språket brukbart. Det er lett å forstå at folk kan få panikk, fordi det ikkje er så mykje ein kan giera. Den einskilde kan ikkje halde fast i språket, for det er eit felleseige.

Hovudstadsspråk er statusspråk

Når det gjeld bortfallet av hokjønn, seier forskarane at *ei*-artikkelen forsvinn i Trondheim og Tromsø på grunn av påverknad frå oslodialekta. Også i andre vestlege språksamfunn har språket i hovudstadsområdet høgare prestisje enn andre dialekter.

– Språket som er knytt til hovudstaden og maktsenteret, får automatisk status som det riktige, normale og minst markerte. Ofte er det òg slik at talemålet i hovudstaden har størst samanfall med skriftspråket. I hovudet til mange nordmenn har talemålet i Oslo same status som bokmål. Det paradoksale er at Oslo er eit svært komplekst

språksamfunn. Det same gjeld for eksempel i England. I London og området rundt finn ein både det som er rekna for den «finaste» og den «stygaste» engelsken.

Kva tyder det om ein seier en flaske i staden for ei flaske?

– Ein lingvist vil seia at det ikkje tyder noko anna enn at det er ein grammatisk skilnad. Ein sosiolingvist vil seia at det ligg mange lag rundt dette. *En flaske* er i tråd med moderat bokmål og fint oslomål og har kanskje ein dåm av dyre møblar, fulle bokhyller og danning. *Ei flaske* har smaken av landsbygd, råning, bark og fjøs. Slike assosiasjonar må ein ofte trekkje inn i forklaringar av kvifor visse språktrekk tapar terreng.

Grammatisk kjønn og biologisk kjønn

Det er ei kjend sak at språk og identitet heng saman. Ein som er radikal politisk, vil ofte skrive og snakke meir radikalt. På same måte vil mange meine at det finst eit band mellom grammatikken og biologien.

For å setja det på spissen: Er det slik at kvinneverksla burde støtte grammatisk hokjønn?

– He-he, dette kunne eg diskutert lenge og vel. Det er for så vidt naturleg at grammatisk hokjønn finst fordi kvinner finst. Men kvinner finst i England òg, sjølv om dei ikkje har grammatisk kjønn i engelsk. Dersom hokjønn forsvinn i norsk, vil vi neppe tenkje at hankjønn har «vunne», vi vil nok heller sjå på mange hankjønnsformer som det nøytrale. Slik har det òg vore i den språklege likestillingspolitikken i Noreg. Vi har ikkje lenger lærarinner, ekspeditriser og pianistinner. Dei mannlege formene gjeld for begge kjønn. Slik er det ikkje i tysk, som framleis skil strengt mellom kvinner og menn i slike titlar. Men kan vi dermed seia at Tyskland er betre på likestilling enn Noreg? Det er tvilsamt.

Er det eit tap om vi mistar hokjønn?

– Den kjedelege språkmannen seier at det går bra. Kommunikasjonen kjem ikkje til å stoppe opp. Om eg skal leggje på litt kjensler, så er eg lei meg for at eit raffinement går tapt. Den nyfikne språkvitaren vil gjerne at det tredelte systemet skal halde fram.

! MultiGender-prosjektet

MultiGender er eit forskingsprosjekt om grammatisk kjønn. Prosjektet blir leia av professor Terje Lohndal ved NTNU og professor Marit Westergaard ved Universitetet i Tromsø. Forskinga skal ta for seg fenomenet grammatisk kjønn frå ulike perspektiv og i ulike dialekter og språk.

I eksperimenta frå Trondheim og Tromsø intervjuar forskarane både små barn, ungdommar og vaksne. Dei brukte ein test

for å lokke fram produksjon av ubestemte og bestemte artiklar (determinativ) og bestemtheitssuffiks.

Resultata viste at hokjønnsartikkelen *ei* er på veg ut i begge byane. Endringa har kome lengst i Trondheim. Produksjonen av *ei* er låg blant dei yngste gruppene i Tromsø og nesten fråverande i Trondheim. 56 prosent av 18-åringane frå Tromsø og 16 prosent av 18-åringane i Trondheim brukar *ei*.

NAMN:
TRYGVE LUNDEMO
YRKE:
**KOMMENTATOR
OG SPRÅKRØKTAR
I ADRESSEAVISEN**
KJEM FRÅ: **RØROS**
BUR I: **TRONDHEIM**
EN ELLER EI FLASKE:
EI FLASKE

Foto: Adresseavisen

– Språket i Adresseavisen går nok under det ein kallar moderat bokmål. Alle tilsette journalistar skriv bokmål, men vi avviser ikkje nynorsk. Dei siste åra har vi begynt å bruke fleire a-endingar i både verb og substantiv. Vi vil gjerne leggje oss nært talemålet i Trøndelag.

Kvifor er dette med grammatisk kjønn så viktig for Adresseavisen at de skreiv om det i ein leiarartikkel?

– Eg synest resultatata frå forskinga på talemålet i Trondheim er urovekkjande. Det er ikkje eit verdsproblem, men det er trist at det trønderske talemålet endrar seg så mykje. Eg synest vi må halde på dialekta vår og ta vare på det regionale særpreget. Vi må bevare hokjønnsartikkelen i trøndersk. Språket blir fattigare om vi går frå tre til to kjønn. Eg meiner òg at det å bruke tre kjønn heng saman med den regionale identiteten vår. Eg merkar sjølv at eg blir påverka av språket på Austlandet. Eg kan for eksempel ta meg i å seia *en tid*, sjølv om eg eigentleg seier *ei tid*. ●

«Vi må halde på dialekta vår og ta vare på det regionale særpreget.»

TRYGVE LUNDEMO

Journalisten

DEI TILSETTE I Adresseavisen, den største regionavisa i Trondheim, er blant dei som har late seg engasjere av forskinga på grammatisk kjønn. Dei var såpass uroa over resultatata av forskinga at dei skreiv ein leiarartikkel i juni 2020 der dei oppmoda trønderane til å ta vare på hokjønn. «Det gir grunn til å mobilisere. Vi mener tre kjønn er bedre enn to», står det mellom anna i leiaren.

Trygve Lundemo er ein av tre journalistar som arbeider med å røkte språket i Adresseavisen. Han fortel at journalistane står ganske fritt, men at dei har nokre overordna språklege retningslinjer.

! Same utvikling i talemål som i skriftspråk

Forskinga i MultiGender-prosjektet har teke for seg talemål, men endringane i talemålet følgjer det same mønsteret som vi har sett over tid i skriftspråket (bokmål).

– At det blir meir av *en jente – jenta*, og ikkje minst *en bok – boka*, vil eigentleg seia at talemålet blir meir slik hovudtendensen er i bokmål. *Jente* er eit av dei relativt få orda det er vanlegast å kombinere med *ei*, medan *en bok – boka* dominerer i skrift. I skriftspråket ser vi òg at a-endingar i bestemt form styrkjer seg, i alle fall i aviser og bøker, seier Daniel Ims, sjef i seksjonen for språkrøkt og språkrådgjeving i Språkrådet.

Menneskeheten består av to grener: befolkningen i Sør-Afrika, som kalles san, her representert ved en sanfamilie, og alle vi andre. Foto: Wikimedia

Hvordan språkene ble til

Språkevnen er noe som skiller oss fra andre arter på en helt avgjørende måte. Spørsmålene om når, hvordan og hvorfor den evnen oppsto, har blitt stilt av mennesker i tusenvis av år.

DEN SVENSKKE SPRÅKPROFESSOREN Tore Janson mener at barna kanskje kan gi et svar på spørsmålet om hvorfor vi mennesker begynte å snakke på en annen måte enn våre nærmeste slektninger. Her følger han de viktigste ledetrådene til språkernes opprinnelse, og han begynner med en oppsiktsvekkende

opdagelse som ble gjort av forskere i Uppsala.

Menneskeartens opprinnelse

I løpet av 1990-tallet ble det gjort funn som tyder på at vår art, Homo sapiens, opprinnelig bare fantes i Afrika, og at mennesker

Baobabtre fra savannen der sanfolket lever. Foto: Wikimedia

på alle andre kontinenter er etterkommere av utvandrere derfra. Dette er fortsatt den allmenne oppfatningen, og det er mange resultater fra DNA-studier og utgravninger som støtter den. Den viktigste utvandringen fant sted gjennom det nåværende Egypt og Sinai-halvøya for 70 000 til 80 000 år siden.

Derfra spredte folk seg i alle himmelretninger og nådde fjerntliggende kontinenter, først Australia, trolig for rundt 40 000 år siden, og til slutt Amerika, for mindre enn 15 000 år siden.

Etter utvandringen hadde disse menneskene selvfølgelig ingen forbindelse med Afrika. Men urinnvånere overalt i verden – både i Europa, Australia, Sibir og Amazonas – bruker språk av samme type som språk i Afrika. Evnen til å bruke språk kan ikke ha spredt seg etter utvandringen, den må al-

lerede ha eksistert. Språk må i prinsippet ha fungert på samme måte de siste 80 000 årene.

Denne kunnskapen har knapt rukket å bli allment kjent, men er allerede utdatert. Det har vist seg at forskjellige grupper i Afrika har levd i total isolasjon fra hverandre. Genetikere har kunnet påvise at menneskeheten består av to grener: befolkningen i Sør-Afrika, som kalles san, på den ene siden – og alle vi andre på den andre siden.

Allerede for et tiår siden var det tydelig at de to grenene ikke hadde hatt noen kontakt de siste 110 000 årene, bortsett fra de to siste årtusenene. Siden sanbefolkningen snakker sine egne språk, som fungerer akkurat som alle andre språk, burde språk-evnen derfor ha vært den samme for alle i hvert fall like lenge.

«Språk må i prinsippet ha fungert på samme måte de siste 80 000 årene.»

Må historien skrives om?

Men ganske nylig ble det gjort en sensasjonell oppdagelse som innebærer at vi må endre vår oppfatning av det meste som har med vår arts tidlige historie å gjøre, inkludert fremveksten av språk og språkevner.

Høsten 2017 publiserte en forskergruppe fra Uppsala universitet en artikkel i tidsskriftet *Science* om DNA fra en 2000 år gammel hodeskalle. Den hadde tilhørt en gutt og ble funnet i Sør-Afrika. Analysen viser at sanbefolkningen som gutten tilhørte, ikke hadde hatt noen genetisk forbindelse med den nordlige grenen av menneskeheten på rundt 300 000 år. Denne oppdagelsen betyr at det trolig er ufattelig lenge siden språk og menneskelig språkevne ble som nå.

For å kunne skjønne hvor revolusjonerende dette er, må man se det i lys av det lille man allerede vet om når språk ble utviklet, og av det forskere og andre har antatt, som har endret seg gjennom flere tiår.

Det som er kjent, er at vi mennesker tilhører gruppen aper, og at vi lager lyder etter samme grunnleggende prinsipp som andre pattedyr – gjennom organer som først og fremst brukes til å puste eller spise: lunger, svelg, munn og nese.

Men lydene våre er veldig forskjellige fra alle andres. De fleste arter kan gi en håndfull forskjellige typer lyd signaler; mennesker kan produsere et ubegrenset antall forskjellige ytringer. Andre arter bruker lydene sine til å lage noen få signaler i faste situasjoner,

for eksempel varsling om fare, trussel mot andre eller ønske om kontakt. Vi mennesker kan bruke språkene våre til å påvirke og overføre informasjon på uhyre avanserte måter. Andre arter har medfødte signaler som blir brukt på samme måte av praktisk talt alle, mens vi lærer språk som bare kan brukes blant dem som har lært det samme.

Språkevnen: når, hvordan og hvorfor

Spørsmål om språkevnen har blitt stilt av mennesker i tusenvis av år, men den moderne diskusjonen startet da Darwins utviklingslære ble allment akseptert. Hvis mennesker og andre aper har samme opprinnelse, må det bety at språkevnen ble utviklet etter at linjen som førte til oss, skilte seg fra linjene til de nær beslektede apene. I dag vet vi at det skjedde for omtrent seks millioner år siden.

At språkferdighet ble utviklet i løpet av den tiden, er det nå generell enighet om. Ellers er det ikke mye som kan anses som sikkert eller akseptert av de forskerne som jobber med disse problemene. Man vet mye mer nå enn for noen tiår siden, men nye fakta har ikke ført til endelige svar på de grunnleggende spørsmålene.

I den nylig utgitte boken *Hvordan språkene ble til* gir jeg en oversikt over hva man vet, og hva man kan gjette seg til om menneskespråkernes tilblivelse. I boken kan man også lese en del om våre forfedre (se faktaboks). Men når, hvordan og hvorfor endret

deres kommunikasjonsmåte seg? Det er neppe mulig å få vite noe sikkert om dette.

De mange språkene som brukes i dag, er ekstremt avanserte systemer for kommunikasjon med lyd. Overfladisk sett er de veldig forskjellige, men de er alle strukturert etter de samme grunnleggende prinsippene, og alle mennesker – uten alvorlige funksjonshemninger – lærer (i det minste) ett språk i veldig tidlig alder. Det er nok fordi arten menneske har utviklet en unik evne til å lære og bruke språk. Hvor lang tid det kan ha tatt, er det svært forskjellige meninger om. Det nye resultatet fra Uppsala forandrer synet på når våre forfedre fikk en så avansert språkevne som vi har i dag.

Et annet sentralt spørsmål er hvordan språkutviklingen begynte. Debatten rundt dette startet med full styrke allerede i siste del av 1800-tallet. De mange som var skeptiske til Darwins utviklingslære, tok blant annet opp at det ikke er lett å forklare hvordan språkevnen kunne ha oppstått gjennom en prosess med naturlig seleksjon. Mange tanker dukket opp allerede da, og flere av dem er gjenkjennelige i forslagene som fremdeles sirkulerer.

Det siste tiåret har det imidlertid kommet noen nye forslag. De fleste barn lærer å forstå godt og snakke fullt forståelig før de fyller tre år, mens de fremdeles er helt avhengige av voksne for å overleve. De parrer seg ikke, drar ikke på jakt og advarer sjelden andre. Men det naturlige utvalget ser ut til

å ha gjort det mulig for dem å bruke språk. Hvorfor? Svar på spørsmålet om hvordan språk begynner å utvikle seg, bør kanskje søkes i barns situasjon.

Språkutvikling hos barn

Forslagene som er basert på denne tanken, tar utgangspunkt i forholdet mellom barn og deres omsorgspersoner. Den teorien som er mest gjennomarbeidet og best kjent, er at mødre som gikk på to bein og ikke hadde mye pels, måtte legge vekk babyen oftere enn tidligere generasjoner som gikk på fire ben, kunne ha babyen på ryggen og hadde pels som barnet kunne klatre seg fast i. Derfor måtte mor og barn utvikle en måte å holde kontakten på over en viss avstand.

Men det var også andre forhold som gjorde at homininenes barn var i en annen situasjon enn barn (se faktaboks) av tidligere arter. Hos andre store aper er det bare moren som tar seg av et barn, men blant mennesker skal barnet i tillegg forholde seg til faren og i de fleste tradisjonelle samfunn også til andre omsorgspersoner, som eldre søsken, tanter og så videre. Barnet trenger å kunne kontakte flere forskjellige mennesker, og de på sin side trenger kontakt med barnet. For slike formål er det svært nyttig å kunne tiltale og appellere til forskjellige individer, å kunne si mamma! og pappa! eller Lillemor! Det er derfor ikke utenkelig at personlig tiltale kan ha vært en meget tidlig

«Det er ikke utenkelig at personlig tiltale kan ha vært en meget tidlig form for tale.»

form for tale. Det er min egen gjetning. Den bør ikke oppfattes som noe annet enn et av de mange ikke-bevisbare forslagene om hva som kan ha skjedd. Men det virker sannsynlig at nye og forhåpentlig bedre hypoteser vil dreie seg om hvilken rolle barn og barns læring kan ha spilt.

Da kan vi komme litt lenger i vår kunnskap om hva som til syvende og sist førte til at vi nå bruker språk som kan formidle hva som helst. For eksempel disse tankene om hva som faktisk kan ha skjedd!

Tore Janson er pensjonert professor i afrikanske språk og tilknyttet Institutt for språkvitenskap ved Stockholms universitet. Han er aktuell med boka *Hvordan språkene ble til* (Pax Forlag). Artikkelen er basert på et par av kapitlene i boka og oversatt av forlaget.

● Fakta om aper, homininer og mennesker

- Moderne mennesker er en art i den store gruppen av aper. De nålevende artene som er nærmest beslektet med mennesker, er sjimpanser og bonoboer.
- Slektslinjen vår ble skilt fra deres for omtrent 6 millioner år siden.
- Gjennom arkeologiske funn vet man at det i løpet av 6 millioner år har vært mange utdødde former som hadde trekk som lignet dagens mennesker. Begrepet *homininer* brukes nå som en fellesbetegnelse for alle dem og for vår egen art. Noen av dem var: *Ardipithecus* (som levde for omtrent 5 millioner år siden), *Australopithecus* (for 4–3 millioner år siden), *Homo erectus* (for 2–1 millioner år siden), *Homo heidelbergensis* (for 1–0,5 millioner år siden), *Homo neanderthalensis* (for 0,6–0,05 millioner år siden).
- Både vår art og neandertalermennesker kan ha utviklet seg fra *Homo heidelbergensis*. Om noen kan ha kommunisert med lyder på lignende måter som vi, vet vi foreløpig ikke noe om.

Mayaspråket *kitsje* er eit nasjonalspråk i Guatemala. Foto: Lucy Brown / iStockphoto

Namn på språk

Verda har mange språk som berre få kjenner til. Korleis skal vi skrive namna på desse språka på norsk? Språkrådet og Store norske leksikon arbeider med saka.

AV PÅL ERIKSEN

KOR MANGE SPRÅK finst det i verda? Eit eksakt tal er umogleg å gje, blant anna fordi det ofte er vanskeleg å skilje språk frå dialekt, men dei vanlegaste overslaga er på omkring 6000 språk. Brorparten av dei er rett nok språk dei færreste har høyrte om eller kjem til å støyte på i kvardagen, fordi dei er små minoritetsspråk.

Tungekrøll

Desse små språka kan vere totalt annleis

oppbygde, i både grammatikk og lydsystem. Eit godt døme på det siste er sjølve namna til språka. Ta til dømes språk som *!xóö* i Botswana, *nuu-chah-nulth* på Vancouver Island i Canada, *aritinngitigh* i Nord-Australia, *tlacoapa me'phaa* i Mexico, *xârâcüü* og *hmwaweke* på Ny-Caledonia i Stillehavet og *khwarshi-inkoqwari* i Kaukasus-fjella i Russland.

Desse namna byr på utfordringar for norske tungeband. Det kan vere problematisk når vi skal snakke eller skrive om desse

«Språk som !xóõ, nuu-chah-nulth og aritinngitigh byr på utfordringar for norske tungebånd.»

språka i ei norskspråkleg kontekst; då skulle vi helst hatt meir norskskilpassa utgåver. Namna ovanfor står nemleg slik dei vert skrivne i engelskspråklege vitskaplege kjelder. Mange språknamn manglar fastsette norske skrivemåtar.

Vrien systematisering

Språkrådet har det siste året samarbeidd med Store norske leksikon om å utarbeide norske versjonar av språknamn, baserte på databasen *Ethnologue*, som gjev oversyn over språka i verda. Ei offisiell liste over stavemåtar kjem i 2021.

Undervegs i arbeidet har det vore nok av problem å bale med. Vi måtte mellom anna avklare kva vi skulle gjere med endinga *-(i)sk*. Mange av dei språknamna vi har frå før på norsk, har denne endinga: *svensk, engelsk, tyrkisk* osv. Skulle vi la alle andre språknamn få same ending? I somme tilfelle, som det finsk-ugriske språket *komi*, kunne resultatet verte litt komisk. Fleire framande språknamn har fått veletablerte namn på norsk utan ei slik ending, så som *swahili* og *thai*. Vi enda med å unngå *-(i)sk* på språknamn der det ikkje er etablert, for å få namnet så nær originalnamnet som mogleg (men *komi* vart faktisk *komisk*, fordi det finst ein viss tradisjon for det namnet).

Framande teikn

Eit viktig prinsipp er å unngå teikn som ikkje høyrer heime i det norske alfabetet. Det gjeld til dømes č og ž og utropsteiknet i !xóõ ovanfor. Vi nyttar rett nok utropsteikn i norsk teiknsettjning, men det speglar ikkje ein lyd på norsk. Utropsteiknet i !xóõ viser

til ein såkalla klikklyd, som er vanleg i det sørlege Afrika, men som ikkje finst i norsk.

Apostrofar vil vi heller ikkje ha i språknamn, så kva gjer vi med mayaspråket *k'iche'* i Guatemala? Apostrofane her står for ein støyt med stemmebanda, anten som sjølvstendig lyd eller som forsterkar til lydar som *k*. Dette er uvanleg i Europa, medan amerikanske urfolksspråk elsker det! Vår strategi med framande lydar er å erstatte dei med dei lydane på norsk som liknar mest, så for *k'* kan vi bruke ein vanleg norsk *k*, og apostrofar som står aleine, utelèt vi. Av *k'iche'* får vi dermed norsk *kitsje*. Her ser vi òg eit tredje viktig prinsipp: Lydar skal skrivast slik vi gjer det i norsk rettskriving. Sekvensen *ch* i *k'iche'* er den same lyden som norsk *tsj*, så då skriv vi det.

Men skal verkeleg alle språknamn fornorskast slik? Må vi skrive *tsjeroki* og *kaiova* i staden for *cherokee* og *kiowa*? Nei. Vi skal framleis kunne nytte veletablerte skrivemåtar, sjølv om dei ikkje heilt følgjer vanleg norsk rettskriving.

Full fasit får du når heile lista over språknamn er klar neste år. Følg med på nettsidene til Språkrådet.

Pål Eriksen er seniorrådgjevar i Språkrådet.

«Eit viktig prinsipp er å unngå teikn som ikkje høyrer heime i norsk.»

Når eit ord er ført opp i denne spalta, tyder det berre at vi har registrert at det er i bruk. Det tyder ikkje at Språkrådet går god for ordet.

klikkfang *Pandemiar er godt stoff for fjernsyn, presse og sosiale medium. Der ein før måtte nøye seg med forstørre bilete av støvmidd og reportasjar om flåttinfeksjonar, kan ein no skumbade i tusentals menneske som sakte vert kvelte. Sjølve strukturen i massemedia, der det handlar om blikkfang og klikkfang, krev stor sjølvdisiplin for ikkje å spele på redsla til folk. Koronaepidemien er lett å skremme med fordi så mange døyr over heile verda, og fordi vi enno ikkje heilt veit kva vi har å gjere med. Denne uvissa opnar for skremselsjournalistikk.*

Dag og Tid 17.4.2020

feberklinikk *Samtidig ser jeg bilder av kolleger som bygger om akuttmottak for å forberede strømmen av pasienter. Jeg ser kommuneoverleger over hele landet dele retningslinjer, plakater og mestringsstrategier med hverandre. Jeg får innblikk i smittevernplaner, bygging av feberklinikker, plan B, C og D for scenarier vi aldri trodde vi skulle oppleve. Jeg ser engasjement, pragmatisme, kamplyst og en uttømmelig vilje til å hjelpe.*

Tidsskrift for Den norske legeforening,
16.3.2020

avstandsalarm *Slår avstandsalarm. [Helse- og omsorgsminister Bent Høie:] Og metere- ren, den er faktisk lengre enn en skulle tro. Så jeg har tatt med en tommestokk nettopp for å vise dere. Og dette er den avstanden som dere skal holde til hverandre i sommer. Gjerne mer, men ikke mindre. Vi har ingen*

vaksine. Vi har ingen behandling. Men vi har denne. Vi har meteren. Og denne meteren, den hindrer smitte og stopper en alvorlig sykdom som rammer oss alle sammen.

Dagbladet TV 17.6.2020

slanketurisme *Professor kritisk til slanke- turisme. Overvektige som ikke har høy nok BMI til å bli fedmeoperert ved statlige sykehus, reiser til utlandet for å bli operert.*

nrk.no 23.1.2020

seniåring *Lanserer nytt «voksen-begrep»: – Kall meg seniåring! Det er på høy tid at 50+ får et begrep mellom voksen og eldre som vi alle kan leve med, mener psykolog [Arlid Søggen]. [...] – Vi har en tendens til runddans i språket. «Senior» ble innført som begrep for å unngå å bruke ord som «gammel» og «eldre». «Seniåring» er uvant, men sånn vil det være med alle nye ord, sier [seniorrådgiver Sturla Berg-Olsen i Språkrådet].*

vi.no 4.2.2020

vestløshet *Er Vesten i så stor krise at man kan snakke om vestløshet («westlessness»), slik arrangørene av den sikkerhetspolitiske konferansen i München spurte med et fikst nyord? Tradisjonelt vestlige verdier står ikke lenger sentralt i Vesten og dermed selvsagt heller ikke i verdenspolitikken. Slik begrunnet arrangørene spørsmålet.*

Aftenposten 17.2.2020

RAJA MENER KORONAPANDEMIEN og nedstengningen av Norge har understreket viktigheten av tydelig språk fra det offentlige. – I den krisesituasjonen vi er inne i nå, er flere enn jeg blitt ekstra oppmerksomme på hvor viktig et godt og klart norsk språk er for tillit og informasjonsflyt mellom innbyggerne, fagpersoner og styresmakter.

kulturminister Abid Raja, i pressemelding

NRK HAR KÅRET det beste koronaordet. Nesten 20 000 stemmer har kommet inn: «Søringkarantene» er det mest populære koronaordet. [...] Språkrådet er ikke overrasket over vinneren. – Det er umiddelbart forståelig og knytter seg entydig til den krisa vi er inne i. Ikke minst spiller det på motsetninga mellom Nord- og Sør-Norge – en gammel konfliktlinje som mange kjenner seg igjen i, og der det er sterke følelser involvert, sier Sturla Berg-Olsen. «Koronasveis» og «hytteskam» ender opp på andre- og tredjeplass.

Sturla Berg-Olsen, seniorrådgjevar i Språkrådet, til nrk.no

Å SIKRE AT internasjonalisering styrker universitetets kvalitet og beriker undervisningen, forskningen og det faglige miljøet, er ikke et spørsmål om norsk eller engelsk, men om å finne en hensiktsmessig språkpraksis [...] som bidrar til at alle har mulighet til aktiv og likeverdig deltakelse i arbeidsmiljøet på alle plan. Det fordrer ferdigheter i både engelsk og norsk av alle.

dosent Marit Greek og professor Kari Mari Jonsmoen, i Forskerforum

FLEIRE TEK TIL ORDE for at ansvaret for å halda oppe det vitskapelege dokumentasjonsarbeidet som normeringa av norsk språk byggjer på, må lovfestast. [...] – Ein må ha ei forståing av at språkarbeidet er grunnleggande for Noreg og for nasjonen, og at det må sikrast. Det handlar ikkje berre om ansvar for eige språk, men òg om det som ligg framføre ein av digitale prosjekt.

Edmund Austigard, direktør i Samlaget, til Khrono

– SPRÅK ER EIT kommunikasjonsmiddel som både kan inkludera og ekskludera enkeltpersonar og grupper frå det offentlege liv. Sjølv om dei aller fleste nynorskbrukarar nok kan lesa bokmål utan problem, representerer fråværet av nynorsk ei form for symbolsk ekskludering.

språkforskar Gro Refsum Sanden, til Khrono

RETTSKRIVINGA SKAL FØLGE hovedtrekkene i talemålet noenlunde, og enkelte ord tilpasses yngre talemål. Uttalen og skrivemåten i f.eks. dansk og svensk, som innsenderen trekker inn som forbilde, spiller derimot en meget beskjeden rolle i normeringa. Det er viktig å understreke at skriftspråket er konservativt og basert på norsk skrifttradisjon. Vi kan derfor forsikre innsenderen om at Språkrådet ikke kommer til å fjerne kj-lyden fra rettskrivinga, slik han uttrykker bekymring for.

språkdirektør Åse Wetås, i Drammens Tidende

Lesarspørsmål

Har du eit spørsmål, kan du sende ein e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Foto: Stephen Barnes / iStockphoto

Spørsmål: Jeg leser på regjeringens nettsider om *grønn, grå og blå hydrogen*. Er ikke det grammatisk feil?

Svar: Det bør hete *grønt, grått og blått hydrogen*.

Betegnelsene for oksygen, nitrogen og hydrogen er intetkjønnsord, så tilhørende fargeadjektiver må bøyes i intetkjønn.

Grønn, grå og blå er i denne sammenhengen trolig påvirkning fra engelsk, som ikke har intetkjønnsmerket -t.

Noen skriver til oss og minner om at hydrogen er en fargeløs gass, og at det er produksjonen som er grønn. Det er ikke så relevant. I hydrogenbetegnelsene ovenfor er fargeadjektivene brukt metaforisk, i prinsippet som i *grønt næringsliv*. Næringsliv har heller ingen farge, strengt tatt. Når vi først godtar sammenstillingen *grønn + hydrogen*, blir hydrogenets grammatiske kjønn avgjørende.

Spørsmål: Jeg har alltid sagt både *legning* og *setning* med kort e, men det virker som om de fleste yngre sier *legning* med lang e. Hva er riktig?

Svar: Den tradisjonelle uttalen er *leggning*. Her har vi konsontantforenkling foran n-en i *-ning*, som i f.eks. *bygning, setning* og *metning*. Grunnordene er *legge, bygge, sette, mette*.

Den nye uttalen bunner i et tradisjonsbrudd. Det har kommet til en ny generasjon som har tilegnet seg ordet først og fremst gjennom lesing, og så har leseuttalen med lang e spredt seg.

Det hjelper ikke at ordbøkene kan ha slike uttaleopplysninger:

UTTALE [le`gning] **UTTALE** [by`gning]

Det er nok mange som ikke vet at dette skal tolkes som kort e og y, og at lang e og y med moderne lydskrift er [e:] og [y:]

Spørsmål: Kan jeg bruke ordet *ståa* i betydningen 'situasjonen, stillinga'?

Svar: Ja, men du bør skrive *stoda* og uttale det /ståa/.

D-en er stum, som i *tida*. O-en er åpen, som i å sove og *en lov*. Ordet kunne i prinsippet vært skrevet «stöda».

Du bestemmer selv om du skal følge rettskrivningen, men hvis du ikke skriver «tia» og «såve», er det ingen grunn til at du skal skrive «ståa» med å og uten *d*.

Ordet kommer av norrønt *staða* 'situasjon, stilling, tilstand'. Det har også holdt seg i islandsk (nominativ *staða*, bøyde former *stöðu*). Svensk har forresten også et enkelt hjemlig uttrykk for 'situasjon', men her er stillingen liggende: «Hur är läget?».

Spørsmål: Hvordan skal jeg skrive verbet for å overføre penger til noen med Vipps?

Svar: Du bør skrive at du *vipser* penger til noen. Selv om navnet på betalingstjenesten skrives med to p-er, bør verbet følge de vanlige skrivereglene.

Vipps er en populær betalingsløsning som brukes for å overføre penger ved hjelp av en app på telefonen. Navnet *Vipps* er nok inspirert av intereksjonen *vips*, men de som stod bak løsningen, valgte en skrivemåte med to p-er. Siden *Vipps* er et beskytta merkenavn, bør vi respektere den valgte skrivemåten selv om den bryter med det vante mønsteret i norsk rettskriving.

Verbet å *vipse* har på kort tid blitt etablert i norsk allmennspråk. Det er ikke et merkenavn, og vi bør skrive det i tråd med de vanlige rettskrivningsreglene. Da blir det *vipse* med én p,

på samme måte som vi skriver *tipse*, *knipse*, *klapse* osv.

Et annet verb av nyere dato, *tvitre*, er et stykke på vei parallelt med *vipse*. Også *tvitre* henger sammen med et merkenavn (*Twitter*), men det bøyes som et vanlig norsk verb og skrives i samsvar med norsk rettskriving.

Les mer om *verbing* på baksiden av dette bladet.

Spørsmål: Fins det ikke noe enkeltord på norsk for det som kalles *iscenesatt kjønn* eller *samfunnsfortolket kjønn*? Dette kalles gjerne *genus* på svensk og *gender* på engelsk.

Svar: I norske medier har det vært skrevet om *sosialt kjønn* som noe annet enn *biologisk kjønn* i alle fall sia 1970-åra.

I *sosialt* ligger vel da det samme som i *iscenesatt* og *samfunnsfortolket*, som du bruker. Ingen av disse betegnelsene har vært diskutert i Språkrådet, men *sosialt kjønn* er i alle fall et helt kurant uttrykk.

I språkvitenskapen har en alltid hatt behov for å skille mellom *genus* (grammatisk kjønn) og *sexus* (biologisk kjønn). Så vidt vi veit, springer både bruken av *gender* på engelsk og bruken av *genus* på svensk ut av betydningstradisjonen innenfor grammatikken (jf. *hankjønn*sord, *hunkjønn*sord, *intetkjønn*sord). Ordhistorisk (etymologisk) er latin *genus* det samme som norsk *kjønn*, mens latin *sexus* henger sammen med et verb *secare*, som betyr 'å skille', jf. de to delene av menneskeheden.

Også på norsk kunne *genus* i og for seg vært tatt i bruk om sosialt kjønn, som i engelsk og svensk. Men foreløpig er det visst lite brukt.

Om Språkrådet

Språkrådet arbeider for å styrkje det norske språket og språk-mangfaldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språk-spørsmål og følgjer opp den norske språkpolitikken på oppdrag frå Kulturdepartementet.

Dette gjer Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlege og private aktørar om språkpolitiske tiltak, mellom anna om klarspråk i det offentlege og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norsk-språkleg teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringa skal byggje på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med mållova og gjev råd om stadnamn.
- Språkrådet gjev råd og formidlar kunnskap om språk, språk-bruk og språkarbeid. Rådgevinga på nett, nettordbøker, kurs, seminar og publikasjonar er viktige verktøy i dette arbeidet. Vi forvaltar rettskrivinga i nynorsk og bokmål og følgjer med på korleis språket utviklar seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skulen.
- Språkrådet fremjar norsk teiknspråk og dei nasjonale minoritets-språka kvensk, romani og romanes og samarbeider med språk-brukargruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjonar i andre land, mellom anna om å sikre nabospråkforståing i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for framifrå bruk av norsk i sakprosa og andre prisar og stipend. Vi arrangerer den årlege Språkdagen for å setje søkelys på språk og språkbruk i samfunnet.

Hovudmåla for arbeidet til Språkrådet

- Styrkje statusen til norsk språk og bruken på utsette samfunns-område
- Fremje norsk som eit godt fungerande kultur- og bruksspråk
- Ta vare på det språklege mangfaldet og interessa til språk-brukarane

Direktøren leier sekretariatet i Språkrådet, som mellom anna har tre språkfaglege seksjonar. Styret i Språkrådet er utnemnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har fire fagråd med språk-kunnige og språkengasjerte personar frå heile samfunnet.

www.spraakradet.no

facebook.com/Sprakradet.NO

twitter.com/sprakradet

Språkrådet

Postboks 1573 Vika
0118 OSLO
TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLEG REDAKTØR:
Åse Wetås

REDAKTØR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

JOURNALIST:
Sigrid Sørungård Botheim
sigrid.botheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artiklar frå eksterne skribentar står for forfattaren sitt syn.

Ettertrykk tillate når kjelda er oppgitt.

OPPLAG: 10 400

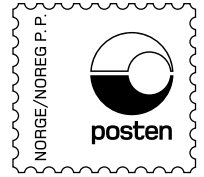
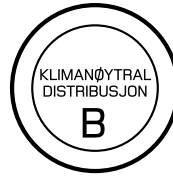
Tekstene i dette nummeret finst òg på internett:
www.spraakradet.no/spraknytt

Fire nummer i året
Redaksjonen avslutta
28.8.2020

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk
ISSN 0333-3825

Framsidediillustrasjon:
Foto: Christina Gjertsen

Baksidediillustrasjon:
Foto: PeopleImages / iStockphoto

Returadresse:
Språkrådet
Postboks 1573 Vika
0118 OSLO

Historia bak

Verbing

Det er lett å *verbe* substantiv i norsk, altså danne verb av dem.

Når vi verber, legger vi vanligvis bare til -e (i nynorsk eventuelt -a) til substantivstammen: *melk* - å *melke*, *skatt* - å *skatte*, *fisk* - å *fiske*. Orddanning av dette slaget, der stammen i det avleda ordet er lik stammen i opphavsordet, kaller vi *konversjon*. Om substantivet ender på -e, får verbet akkurat samme form: *farge* - å *farge*, *bombe* - å *bombe*.

Det er ikke bare å verbe i vei: Vi kan godt *bile* og *toge*, og kanskje *busse*, men ikke så gjerne *båte* (selv om det finnes eksempler på det også). Vi kan godt *ølle*, og vi kan *sprite opp* noe både i direkte og overført betydning, men neppe *bruse* eller *vine*. Likevel er det ikke uvanlig at spontant danna verb kommer i bruk og etableres i språket.

Et godt eksempel er *blikke* i betydningen 'se stygt på noen for å markere at de er utenfor fellesskapet eller er mindre verdte'. *Blikke* i betydningen 'se på, rette blikket mot' har vært i bruk mye lenger, men da uten nedsettende overtoner.

Andre verbinger av nyere dato er *pause* 'gjøre en pause', *bredde* 'gi noe mer bredde', *sexe* 'ha sex', *lenke* 'lage hyperlenke', *snappe* 'legge ut noe på Snapchat', *tvitre* 'skrive noe på Twitter' og *vipse* 'sende penger med Vipps'.